

פרשת "שלח" – חטא המרגלים – מפתולוגיה, לטיפול ושיקום של קהילה ועם.

זאב (וה) פרידמן

פרשתנו עוסקת בשני מוקדים מרכזיים: הראשון, בחטא המרגלים בפתחה של פרשתנו. השני, במצוות- נסכים, הפרשת חלה, וציצית, בסיומה של פרשתנו.

האם קיים קשר בין שני המוקדים הללו? האם סיפור חטא המרגלים בפתח, מתכתב עם סיפור המצוות בסיים?

הבה ננתח שני הסיפורים הללו וננסה לזהות קשר אימננטי בין השניים. בניסיון לזהות מודל טיפולי קהילתי, המציג מתודולוגיה: מפתולוגיה לטיפול ושיקום של קהילה ועם. ממליץ מאד לעשות זאת תוך התבוננות צמודה בטקסט בפרשתנו.

בפרשות שהשתרעו על פני ספר שמות, ניסיתי להציג מודל טיפולי שיקומי מארגן של תכנית אלוקית שנמסרה ליישום בידי משה ואהרן, שבמרכזה הוצב האתגר הנעלה: לחולל שינוי- מעבדות לחירות, מתלות לאחריות, מגורל ליעוד, מהסתמכות על מיקוד שליטה חיצוני (ניסים והתערבות חיצונית) לעבר מיקוד שליטה פנימי (לקיחת גורלך בידך). הצגתי לאורך הפרשות, סיליבוס של סדנה חינוכית טיפולית מדברית הנגזרת מהתכנית האלוקית, שכללה פרקים המאפיינים התקדמות על פני סרגל חינוכי טיפולי שיקומי. מתסמונת של עבדים המכורים לעבדות לעבר גמילה פיזית ביציאה ממצרים, לעבר גמילה טיפולית פסיכו סוציאלית "בהוצאת מצרים מהעם", לעבר בניית תשתיות של חוסן אמוני, תשתיות של משילות, התנדבות ומעורבות קהילתית של החברה האזרחית, בסולידריות וערבות הדדית.

ספר במדבר לאורך פרשותיו הינו הפרקטיקה של מודל השינוי, היציאה: "מהמעבדה החינוכית טיפולית", של המדרש והתאוריה בספר שמות, והכניסה לחיי המציאות, של סיפורי חיים, של רצף אירועים דרמטיים בספר במדבר, הפוגשים את העם במסעו המדברי, לעבר יעוד כניסתו לארץ ישראל. זאת אכן הזיקה המהותית בין שני הספרים-שמות ובמדבר, מתאוריה לפרקטיקה, ממדרש למעשה.

בפרשתנו אנו נוכחים באירוע דרמטי מכוון בחיי האומה- החטא ועונשו בסיפור החיים של המרגלים. נבחן בהקשר לכך את הזיקה בין שני חלקי הפרשה, בפתחה ובסיומה, לכדי מודל טיפולי שיקומי, שיש בו התנהלות מוכרת על גבי שלבי הרצף הידוע והמוכר: אנמנזה, דיאגנוזה, פרוגנוזה, אינטרבנציה ותוצאת השינוי.

במערכת טיפולית, מתקיים תהליך טיפולי, על פני שלבים על פי המודל והפרוטוקול הטיפולי המוכר במקצועות הטיפוליים, כגון: רפואה, פסיכולוגיה ועבודה סוציאלית.

אנמנזה - הסיפור והעובדות והפרטים הקטנים שמספר המטופל למטפל.

דיאגנוזה – האבחון שנגזר מניתוח המידע ועל סמך תוצאות הבדיקות שבידי המטפל.

פרוגנוזה - התוצאה וההתנהגות העתידיות הצפויות ומשמעויותיהן.

אינטרבנציה - ההתערבות-הטיפול והריפוי הנדרש.

תוצאת השינוי- במונחים התנהגותיים של אינדיקטורים ומדדי הצלחה.

אבקש להציג המודל בפרשתנו, לא ברמת הפרט, אלא ברמת הקולקטיב – הקהילה והעם.

אנו מכירים מודלים של התערבות טיפולית קהילתית, ממצב של פתולוגיה של קהילה לעבר טיפול ושיקום קהילתי. הבה נבחן זאת מהפריזמה של פרשתנו על שני חלקיה- חטא המרגלים והמצוות.

שלב האנמנזה כיצד ?

12 המרגלים המנהיגים נשיאי השבטים, מקבלים ממשה כתב מינוי והגדרת משימה ברורים ומדויקים: " וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה, לְתוֹר אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן; וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם, עֲלוּ זֶה בְּנִגְב, וְעֲלִיתֶם, אֶת-הָהָר. וַיְרִאֲתֶם אֶת-הָאָרֶץ, מִה הוּא; וְאֵת הָעָם, הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ... הַמְעַט הוּא אִם רַב: מַה הָאָרֶץ, אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הַטּוֹבָה הוּא, אִם רָעָה; וּמַה הָעָרִים, אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב בָּהֶנָּה הַבְּמַחֲנִים, אִם בְּמִבְצָרִים. וּמַה הָאָרֶץ הַשְׂמֵנָה הוּא אִם רְזָה, הַיֵּשׁ בָּהּ עֵץ אִם אֵין " (יג', יז'-כ'). משה מגדיר להם משימה של יחידת איסוף מודיעין, להביא עובדות בלבד. המרגלים חוזרים כעבור 40 יום והם מביאים תמונת מצב של הארץ אותה ראו. אך הם חורגים מכתב המינוי ומהיותם יחידת איסוף מודיעין. המרגלים מביאים גם ניתוח ופרשנות מנקודת ראותם ומדווחים כיחידת מחקר מודיעין ולא כיחידת איסוף: " וַיִּשְׁבּוּ, מִתּוֹר הָאָרֶץ, מִקֶּץ, אַרְבָּעִים יוֹם. וַיֵּלְכוּ וַיָּבֵאוּ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וְאֶל כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּסְפְּרוּ לוֹ, וַיֹּאמְרוּ, בָּאנוּ, אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ; וְגַם זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ, הוּא וְזֶה פְרִיָּהּ. אֲפֹס כִּי עֲזָה הָעָם, הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ; וְהָעָרִים, בְּצֻרוֹת גְּדֹלַת מְאֹד, וְגַם יְלָדֵי הָעֵקֶב, רָאִינוּ שָׁם... לֹא נוֹכַל, לְעֲלוֹת אֶל הָעָם: כִּי חָזַק הוּא, מִמֶּנּוּ. וַיֹּצִיאוּ דְבַת הָאָרֶץ, אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ, אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לֵאמֹר: הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ, אָרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֵיהָ הוּא, ... וְשָׁם רָאִינוּ, אֶת הַנְּפִלִים בְּנֵי עֵקֶב מִן הַנְּפִלִים; וְנִהְיָ בְּעֵינֵינוּ כַּחַגְבִּים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם ". (יג', כז'-לג').

בסיפורם של המרגלים יש 2 מוקדים פתולוגיים משמעותיים. האחד: "תסמונת המילה" השימוש במילה אחת ומשמעותית – "אפס". השני: "תסמונת החגב".

במוקד הפתולוגי הראשון, אנו נוכחים בתסמונת המילה, שימוש במילה אחת – אפס, שמשנה את כל התמונה ומייצרת דינמיקה שלילית לא בריאה. עד כמה שימוש במילה אחת עשויה לשנות את העולם, לטובה או לרעה.

רבי יצחק עראמה (מחכמי ספרד בדור הגירוש) בספרו "עקידת יצחק" (שער שבעים ושבעה), מסביר כיצד מילה פרשנית וסובייקטיבית אחת מעבר לעובדות היבשות, עלולה להשפיע ולשנות את כל התמונה: " הוציאו עצמם מכלל מרגלים ונכנסו בכלל יועצים ולזאת הסיבה חטאו מאד...משל לאדם האומר לשלוחו בוא אל בית התגר וראה לי שם טלית...והסתכל בטוב צמרה ופשתה באורכה וברוחבה ובמראיתה ומחירה והשב לי דבר, כי חפץ אני לקנותה. אותו שליח בוחן ובודק את הטלית ואומר: "ראייתה והנה היא טובה ורחבה וצמרה טוב ונקי... אבל מחירה גדול, שהוא אלף זהובים, הנה כבר יצא מכלל שליח ונכנס לכלל יועץ, וזה במה שהטעים דבריו במילה "אבל". כמו התוספת של המילה אבל, אצל השליח בבית התגר, כך המרגלים בתוספת המילה הסובייקטיבית, - אפס. כל ההבדל הוא במילה אחת.

במוקד הפתולוגי השני, אנו נוכחים בתסמונת החגב. כיצד תפסו המרגלים את עצמם: "וַנְּהִי בְּעֵינֵינוּ כַּחַגְבִּים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם". מילא המרגלים רואים את עצמם כחגבים, אבל כיצד הם יודעים, שהם נראים כחגבים בעיני יושבי הארץ ?

מעניין לראות כיצד משה בספר דברים, מקיים תחכים וניתוח על אירועים דרמטיים שקרו בספר במדבר. הבה נראה כיצד מתוארת האנמנזה הפתולוגית של הקהילה והעם בחטא המרגלים בספר דברים: "וַתִּקְרְבוּ אֵלַי, כָּלְכֶם, וַתֹּאמְרוּ נְשַׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ, וַיַּחְפְּרוּ-לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ" (דברים, א', כב'). רש"י מתאר את הפתולוגיה הקהילתית: "וַתִּקְרְבוּ אֵלַי כֹּלְכֶם – בְּעֵרְבוּבִיָּה, יְלָדִים דּוֹחֲפִים אֶת הַזְּקִינִים וְזִקְנִים דּוֹחֲפִים אֶת הָרֵאשִׁים". מצב של כאוס קהילתי.

שלב הדיאגנוזה כיצד ?

הממצאים באנמנזה, הדיווח והרשמים של המרגלים למשה ואחר כך לעם, מצביעים על 10 מרגלים, הנתונים בהפרעת דחק פוסט טראומטית נפשית ואמונית, כתוצאה מסיוור הריגול שלהם בארץ ישראל. הדימוי העצמי והביטחון העצמי שלהם בשפל המדרגה, - "וַנְּהִי בְּעֵינֵינוּ כַּחַגְבִּים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם". החוסן האמוני שלהם בקב"ה, במשה המנהיג ובארץ ישראל, אף הוא בשפל המדרגה, הם משדרים תגובה חרדתית, רפיסות ותבושתנות. הייאוש הדיכאון והחידלון אוחזים בם, - "אפס", הם מדביקים במצבם הנפשי גם את כל בני ישראל " ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא". דומה שהם סובלים מדיסאסוציאציה -בניתוק מחויה רגשית של ביקור בארץ היעוד המובטחת: "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו נִיתְנָה רֵאשׁ וְנִשׁוּבָה מִצְרִימָה". הם סובלים מהעדר שליטה עצמית ומעצימים את הפחד מפני הפחד. כדברי הנשיא האמריקאי רוזוולט: "

"הדבר היחיד שעלינו לפחד ממנו הוא הפחד מהפחד". עד כמה בולט הפער בין 10 המרגלים, לבין 2 המרגלים האחרים, יהושע בן נון וכלב בן יפונה. שני אלו גם השתתפו באותו סיור ריגול, אך מצבם הנפשי והאמוני שונה לחלוטין. הם מתבטאים: "עלה נעלה וירשנו אותה, כי יכול נוכל לה...טובה הארץ מאד מאד".

את שלב הדיאגנוזה מגדירים במערכות הטיפול בימינו בעיקר בפסיכולוגיה ובפסיכיאטריה, על פי Diagnostic and Statistical Manual of Mental - DSM Disorders; - ,מדריך לאבחון וסטטיסטיקה של הפרעות נפשיות, הוא ספר האבחנות, שמטרתו לאבחן ולסווג את הפרעות הנפש על פי תסמיניהן. את הספר מוציאה לאור האגודה הפסיכיאטרית האמריקאית.

האם על פי הדיאגנוזה הקשה של ה-DSM, מסוגלים ראשי העם המרגלים, להמשיך להנהיג את העם, לחולל שינוי מעבדות לחירות, לכניסה לארץ ישראל, לבנות ולהיבנות בה? האם הקהילה של חטא המרגלים מסוגלת בכלל להמשיך הלאה?

הנה מגיע שלב הפרוגנוזה:

פרשתנו מציגה פרוגנוזה קהילתית טוטלית, קשה ועגומה מאד בהתחלה: "ויאמר ד' אל משה עד אנה ינאצוני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי בכול האותות אשר עשיתי בקירבו. אכנו בדבר". אך משה סנגורם של בני ישראל, מתדיין עם הקב"ה ומבקש להקל בעונש, בהסתמך על מה יאמרו הגויים. משה מבקש: "סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך". הקב"ה מתרצה ומקל בעונש: "ויאמר ד' סלחתי כדברך". אך פטור בלא כלום אי אפשר, ובעיסקת הטעון בין משה לקב"ה, נגזר עונשם של דור המדבר: "במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם לכל מספרכם, מבן עשרים שנה ומעלה, אשר הלינותם עליי...ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה...עד תום פגריכם במדבר".

הפרוגנוזה מאד לא קלה, הן לדור המדבר בני הארבעים ומעלה והן לבני העשרים ומטה והן לאלו שיוולדו במהלך ארבעים השנה במדבר. אבל, מסתבר בהמשך הפרשה שהפרוגנוזה, איננה חידלון טוטלי, אלא בסופה היא מסמנת תקווה, של המשך קיומו של עם ישראל וכניסתו לארץ המובטחת.

השאלה הנשאלת היא, כיצד עוברים לשלב הפרקטיקה של האינטרבנציה - ההתערבות והטיפול, לאור האבחון הקשה?

ענה אנו מגיעים לשלב האינטרבנציה (ההתערבות):

כאן מציגה לנו פרשתנו את הפרקטיקה בתוכנית הריפוי, הטיפול והשיקום, לבניית החוסן הלאומי, האמוני והנפשי של עם ישראל. לצלוח בשלום את תקופת העונש של 40 שנה במדבר ובניית בנין הכוח של התשתיות הנדרשות לכניסת בני העשרים ומטה ואלו שיוולדו בהמשך, לכניסה ראויה לארץ ובניית העצמאות והאחריות של בני חורין, המאמינים בקב"ה ובתורתו, אך גם מאמינים בעצמם, שהם מסוגלים לקחת את גורלם בידם ולחולל שינוי פרואקטיבי לטובה.

כאן מתחברת לנו סופה של פרשתנו, המוקד והסיפור השני. (פרק טו', א-כא, מצוות הנסכים והפרשת החלה, ופסוקים, לז-מא, מצוות ציצית).

האינטרבנציה של תוכנית ההתערבות הטיפולית הקהילתית, מפורטת בסוף הפרשה, שהכותרת המתאימה לה היא: "מתן חכות ולא דגים".

או במילים אחרות, הקניית כלים, מיומנויות, טכניקות באימון ותרגול, של שליטה עצמית, העלאת הדימוי העצמי, הביטחון ותחושת הערך העצמי של משמעות ויעוד.

פרשתנו מציגה לנו בסופה את הפרקטיקה הטיפולית, בדמות שלוש מצוות שניתנו לבני ישראל: **הנסכים, החלה והציצית.**

מה הקשר של שלוש מצוות אלו, לפרשתנו ולחטא המרגלים ? מה הקשר שלהן כשלב אינטרבנציה , לאחר שלבי האנמנזה, הדיאגנוזה והפרוגנוזה שהצגתי קודם ?

מה בהן, כדי לטפל, לרפא ולשקם את הטראומה המדברית, לקראת הכניסה לארץ ?.

ה"שפת אמת" (רבי יהודה אריה לייב אלטר, האדמו"ר השלישי בשושלת חסידות גור , -1847 1905) מתייחס לכך בפרשנותו המאלפת לפשר שלוש המצוות הללו :

"הנסכים שמעלה אדם לד' מכרמו ומשדותיו, אמורים להחליף את הבאר הניסית .

החלה שמפריש האדם מלחמו שהוא מוציא מן הארץ, אמורה להחליף את המן.

והטלית (הציצית) שבה הוא מתעטף אמורה להחליף את ענני הכבוד המעטפים אותו, אבל בדרך ניסית".

עתה הגענו לשלב האחרון במודל הטיפולי שיקומי והוא- תוצאת השינוי. האם הטיפול הקהילתי הצליח? התשובה לכך נמצאת בהפטרה לפרשתנו, בספר יהושע, ב', כד' : "וַיֹּאמְרוּ, אֶל-יְהוֹשֻׁעַ, כִּי-נָתַן יְהוָה בְּיָדְנוּ, אֶת-כָּל-הָאָרֶץ; וְגַם-נִמְגְּו כָּל-יְשֵׁבֵי הָאָרֶץ, מִפְּנֵינוּ". שני המרגלים שנשלחו על ידי יהושע, כשליחי הקהילה של עם ישראל הנכנס בשערי ארץ ישראל, ביריחו במנעולה של ארץ, מעידים על הצלחת הטיפול והשיקום בפרשתנו.

הפרקטיקה הטיפולית לריפוי ושיקום הטראומה, לבניית החוסן האמוני, הנפשי והלאומי, היא במתן חכות ולא דגים. בהתנסות יום יומית, בלקיחת אחריות, בהפשלת שרוולים, בהתמודדות מתמדת במציאות החיים האמיתיים, שהרי כבר לימדנו בעל ספר החינוך (חכם בלתי נודע במאה ה 13) " שאחרי הפעולות נמשכים הלבבות". הפרקטיקה של קיום שלוש מצוות אלו, היא קו פרשת המים, ממצב של פינוק ותלות בניסים, לעבר מצב של אחריות אישית. ממצב של גורל בתלות בניסים – מיקוד שליטה חיצוני, למצב של יעוד, שהקהילה לוקחת את גורלה בידו-מיקוד שליטה פנימי.

אלו הם מנגנוני ההגנה והזיכרון, לשמירה והגנה על ייחודיותנו , לחיזוק ביטחוננו, דימוינו תקוותנו, חוסננו ואמונתנו. למנוע ייאוש, חדלון ורפיסות של תסמונת החגב.

פרשתנו היא שיעור מאלף, המדגים לנו חיבור של שני חלקי הפרשה בתחילתה ובסופה, ביישום של מודל טיפולי שיקומי קהילתי, באירוע הדרמטי של החטא עונשו ושיקומו, של המרגלים ראשי העם והיכולת לחולל שינוי, להפוך את הקושי להזדמנות ואת הלימון ללימונדה.